

Dilqəm ƏHMƏD

1939-cu ildə Türkiyə ictimai fikrində maraqlı müzakirə başlanır: Türkiyədə akademiya və ədəbiyyat mükafatına ehtiyac varmı? Mətbuatda müzakirə olunan bu mövzulara dövrün tanınmış ziyalıları belə cavab veriblər:

Hüseyin Rahmi: "Əgər məmləkətdə ədəbiyyat deyilən şey varsa, onların mənsublarının bir akademiyaya ətrafında toplanmaları lazımdır. Akademiya çox faydalı olacaqdır".

Refik Halid: "Akademiya? Nə lüzumu var? Fransızlar akademiyaya qurdular, amma nə faydasını gördülər? Fransız akademiyasından ən məşhur dilçi kimi tanınan bir şəxsin hazırladığı qrammatikani ötənlərdə məşğərəyə qoydular. Ədəbiyyatda bugünkü halın davamı çox yaxşı olar".

Hüseyin Cahid: "Ədəbiyyat mükafatı? Hələlik buna heç tərəfdar deyiləm. Mükafat qoyulanda gerek bunu bir əsərə verəsiniz. Əsər varmı? Mükafatı kimə verəcəyik? Ədəbiyyat mükafatı illərlə bir kassanın içində həbsdəmi qalacaq?"

İsmayıl Habib: "Üç əsrdən bəri Fransada yetişən ən böyük adamların 90 faizi akademiyanın xaricində yetişmişdir. Bu gün fransızlar belə öz akademiyaalarına lağ edirlər".

Bu münasibətlə "Akşam" qəzetinin müxbiri Hikmət Feridun Es Azərbaycan əsilli görkəmli türk mütəfəkkiri, ictimai-siyasi xadim Əhməd bəy Ağaoğlunun evinə gələrək onun fikirlərini soruşub.

Əhməd bəy Ağaoğlunun 6 fevral 1939-cu ildə - vəfatından üç ay öncə verdiyi müsahibəni təqdim edirik:

Əhməd bəy Ağaoğlunun evinə bir dəfə də getmişdim. O vaxt ustad Nişantaşında böyük, köhnə bir köşkdə yaşayırdı. Mən yenə Nişantaşdakı küçədə yerləşən, qapısı böyük toxmaqla döyülən köhnə köşkü axtarırdım. Fəqət babacan, ixtiyar köşkün yerində qarşıma yepyeni, tam mənası ilə modern bir ev çıxdı. İxtiyar köşkü istənilən bir Babialı nazirinə bənzədirdim. İndi qarşımdakı yeni ev Hollivud ulduzları qədər müasir idi. Az qala bacası əl sallayıb "hello!"

deyə bağıracaqdı...

İçəriyə girdim. Həqiqətən, Ağaoğlunun evi bir zövq şah əsəri idi. İstanbulda iki-üç ev olduqca xoşuma gəlir, deyə bilərəm. Onlardan biri də ustadın yeni evidir. Tam bir dairə şəklindəki salonda bir müddət əyləşdim. Nişantaşından Beşiktaş qədər bütün bu yerlər sanki ayaqlarımızın altında idi. Mənzərə evdən, ev mənzərədən gözəl.

Çöldə gözəl bir axşam düşür. İrəlidəki evlərin pəncərələrində işıqlar yanır. Havanın qaralmasına

nın, yeni dövrün təməlləridir. Bir şəhər qurarkən eyni gün akademiya ilə universitetin də təməlini atmaq üçün bu iki müəssisəyə nə qədər böyük əhəmiyyət vermək lazımdır. Bir akademiya sahib olmaq: sənət, elm, fənn, ədəbiyyat sahəsində bir mehrab, bir qayə əldə etmək deməkdir. Akademiya sənətkarı, alimi, fənn adamını, ədəbiyyatçıyı təşviq edən bir yerdir. Çünki öndə bir qayə, çatılacaq bir yer var deməkdir. Çünki akademiya girmək bir məmləkət miqyasında mənəvi bir qiymət qazanmaq deməkdir. Parisdə oxuyarkən bir çox professordan təhsil aldım. Onlardan ancaq ikisi-üçü Renan kimi böyük zəhmətdən, işdən sonra

"Bu şey kiçikdir" deyə onu çəkəcək tərəzi olmadığına qane olmaq güllüncüdür. Akademiya işində də belə düşünmək lazımdır. Bizdəki elm, sənət, fənn, ədəbiyyata görə bir akademiya qurmağımız çalışmamızı daha çox qüvvələndirər. Sonra belə bir akademiyanın dil baxımından da olduqca lüzumu vardır. Təəssüf ki, türk dili bütün dillərdən daha az tədqiq edilmişdir. Yalnız bizdə deyil, Avropada da türkçə çox az öyrənilmişdir. Halbuki avropalılar ərəb dilini uzun-uzun və ən kiçik tərüfatına qədər tədqiq etmişlər. Ona görə də ərəbcənin, demək olar ki, məchul qalmış tərəfi yoxdur. Türkcə belə deyildir. Hələ lisanımız üzərində

mişdir. Kəndli kimdir? Necə yaşayır? Nə düşünür? Necə aşıq olur? Necə sevinir? Necə iztirab çəkir? Necə çalışır? ...Bunlar bizim hekayələrin, romanların sətirləri arasında, təəssüf ki, hələ də girmiş deyildir. Kəndli ədəbiyyat üçün hələ də əsrarəngiz bir məfhumdur. Bizdə ədəbiyyat ancaq şəhərdən, şəhərin də varlı təbəqəsindən bəhs edər. Xanım plyaja gedər, orada idmançı bir dəliqanlıya rast gələr, tanış olarlar, avtomobil və yelkenli qayıq gəzintilərinə çıxarlar və s. Təkcə kəndli deyil, şəhərdəki kiçik sənətkar, az qazanlı əsnaf və sairə də ədəbiyyatımız üçün məchuldur. Məsələn, tramvay sürücüsü kimdir? Nalbənd necə bir insan-

Əhməd bəy Ağaoğlu ilə tarixi müsahibə: "Bugünkü kəndli ədəbiyyatımız üçün məchul bir insandır"

"Akademiya da, ədəbiyyat mükafatı da çox lüzumludur"

ra akademiya qəbul olunmuşdu.
- **Təşkil edəcəyimiz akademiya üçün haradan ömək götürməyimiz uygundur?**

Fransız akademiyası mövcud akademiyalar içində ən köhnə olanıdır və yaxşı bir təşəkküldür. Fəqət bütün akademiyalar bu təşəkkülləri yunanlardan götürüblər. Bizimkisi də fransız akademiyası kimi ola bilər. Bunun təşkilinə gəlincə, o da bu tərzdə ola bilər: Əvvəla, rəsmi olaraq beş akademiya üzvü seçilər. Onlara sayları qədər akademiya üzv seçmək haqqı verilir. Bu şəkildə akademiya üzvü sayı 10-a çıxar. Bu 10 üzv də yenə özləri qədər akademiya üzvü seçmək haqqı verilir. Akademiya bu surətlə təşəkkül edər.

çox böyük tədqiqat aparılmasına ehtiyac vardır. Qurulacaq akademiya bunu çox əla bacara bilər. Akademiyanın ən faydalı işlərindən biri də böyük bir lüğət, böyük bir ensiklopediya hazırlamaq olacaqdır.

- **Ədəbiyyat mükafatının yaradılmasına tərəfdarsınız?**

Həm də can və könüldən tərəfdaram. Ədəbiyyat çox təşviq ediləməlidir. Fəqət ədəbiyyat mükafatı məsələsi akademiya işinə bağlıdır. Çünki bu mükafatı vermək üçün səlahiyyətə, anlayışlı, avtoritar bir hakim heyəti olması lazımdır. Bu heyət də ancaq akademiya da ola bilər. Akademiya qurulduqdan sonra yalnız ədəbiyyatı deyil, elm, fənn, sənət həyatını da təşviq et-

dir? Dəmirçi hanı? Pineçi kimdir? Tuneldəki turniket məmuru necə yaşayır? Bütün bu suallarımızın cavabını ədəbiyyat verə bilərmi? Bugünkü halda, təəssüf ki xeyr Şəhərdəki kiçik əsnaf və kiçik sənətkarı tədqiq etməmişik, az qazanlı məhəllələrə girməmişik.

(Bu surətlə ağılıma Hüseyin Rahmi gəldi. Ustadla bərabər ikimiz də eyni zamanda eyni adı xatırlamışıq).

Ağaoğlu:
Məsələn, Hüseyin Rahmi məhəllə içinə girmişdir, məhəllə həyatını yazmışdır. Fəqət Hüseyin Rahminin tərz mizahdır. O, qüvvətli bir obyektivliklə məhəllə həyatının komik tərəflərini təsbit etmişdir. Bir sənətkar yalnız öz jənninə görə ya-

Sermayəsi ən geniş tabilərin depolarından bol kitabı olan Ağaoğlu kütüphanəsində

Bir akademiya sahib olmaq: sənət, elm, fənn, ədəbiyyat sahəsində bir mehrab, bir qayə əldə etmək deməkdir. Akademiya sənətkarı, alimi, fənn adamını, ədəbiyyatçıyı təşviq edən bir yerdir. Çünki öndə bir qayə, çatılacaq bir yer var deməkdir. Çünki akademiya girmək bir məmləkət miqyasında mənəvi bir qiymət qazanmaq deməkdir. Parisdə oxuyarkən bir çox professordan təhsil aldım. Onlardan ancaq ikisi-üçü Renan kimi böyük zəhmətdən, işdən sonra akademiya qəbul olunmuşdu...

vardır. Böyük Pyotr işə başladığı zaman məmləkətini çox bərabad, xalqını çox cahış gördü, avropalaşmaqdan başqa çarə olmadığını anladı. Peterburqu təsis etdiyi gün akademiyanın və universitetin də təməlini atdı. 1705-ci ildə Böyük Pyotr çox yaxşı anlamışdı ki, bu iki müəssisə yeni əsrin, yeni zama-

Lakin bizdə beynəlmiləl ədəbiyyat, elm, fənn, sənət adamı olmadığından bəhs edilir.

Hər kəsin akademiyası öz ədəbiyyatına, elminə, fənninə, bir kəlmə ilə özünə görə olur. Mövcud olan bir cismi nə qədər kiçik olarsa-olsun, tərəzidə çəkmək olar, deyilmi? Maddələrin qabili vəzni-

mək üçün də mükafatlar yaradıla bilər. Bunların da çox böyük faydaları olar. Fəqət ədəbiyyatımızı, həqiqətən çalışdırmağımız lazımdır. Bu gün Anadolu ədib, hekayəçi, romançı ayağı dəyməmiş bakir bir məmləkət halındadır. Ədəbiyyat baxımından kəndliyə heç toxunulmamış, onunla məşğul olunma-

zar. Hüseyin Rahmi ondan gözəllənmişdir. Fəqət həyat yalnız komediyadan ibarətdir? Bunun bir də tragediya tərəfi vardır ki, bundan bizdə heç bəhs edilməmiş deyildir. Bugünkü ədəbiyyatımızın bütün nöqsanı buradadır. Ədəbiyyatımız çox havayıcıdır, özünəməxsus deyildir. Məsələn, Qorki, Tolstoy, Zolya kimi xalqın ruhuna girilməlidir. Bu nöqsan üçün, məsələn, necə gözəl bir Anadolu, kəndli mükafatı yaradıla bilər. Anadoludan, kəndlidən, az qazanlı şəhərdən, xalqdan ən gözəl, ən müvəffəq olmuş bir tərzdə yazılmış əsərlərə mükafat verilməlidir. Bu surətlə bu mövzular da tədqiq edilmiş olar.